

landskapet. Även om Ranby i högre grad än Carelli behandlar byarna och det omgivande landskapet är förhållandet mellan landskapet och godset i huvudsak oklart. Kanske går det inte att peka på något konkret förhållande av betydelse? Kanske leder Ranbys utgångspunkt, att godsherrens intentioner är centrala för att förstå bebyggelsen, åt fel håll?

Min tveksamhet är knuten till att Ranby inte presenterar något jämförelsematerial till landskapets utveckling. Hur var det t.ex. i andra bygder som inte dominerades av ett stort gods? Hon utvecklar också ett funktionalistiskt synsätt som lägger vikt vid att godsherrn tillfredsställde godsets och sina egna behov. Möjligen skulle t.ex. ett mentalitetshistoriskt anslag ha öppnat perspektivet för andra och något djupare analyser.

Lästa tillsammans häktar böckerna tag i varandra och bildar en lång kronologi med betoning på borgen, jordbruket och dess produktionsbyggnader. Ingen av författarna lyckas dock fullt ut att beskriva och analysera bebyggelse och landskap som något sammanhängande, som hör ihop. I böckernas bildmaterial, som är rikligt, intressant och i min smak något underutnyttjat, finns allt detta. Vidare forskning om Kullahalvön borde ta vid här, dvs. utveckla relationen mellan borg, landskap och bebyggelse samt, givetvis, föra det historiska perspektivet vidare in i det moderna samhället, dvs. de senaste 150 åren.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Sockenbeskrivningar från Gästrikland 1790–1791. Utgivna av Nils-Arvid Bringéus. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LXXXV. Uppsala 2004. 108 s., ill. ISBN 91-85352-54-3.

När F. A. U. Cronstedt kom som landshövding till Gävle vid 1700-talets slut hade han en önskan att framställa

en geometrisk karta över detta ”mindre kända land”. Han ville emellertid också att kartan skulle kompletteras med en beskrivning över länets landskap och socknar.

För att få hjälp med underlagsmaterial lät han därför år 1790 utsända en utförlig frågelista. I dess ingress väddar landshövdingen till präster, ståndspersoner och kronobetjäningen att noggrant besvara frågorna för varje socken. Frågelistan innehöll 39 frågor och gällde så skilda saker som topografi och befolkning, social stratifiering, näringsfång, jordmån, kyrkofrågor, skolor, fattighus och ”ålderdomslemningar”, dvs. fornminnen, ruiner och berättelser därom, allmogens levnadssätt, traditioner och ”särdeles händelser”, m.m.

Drygt 150 år senare, 1959, påträffade Nils-Arvid Bringéus Cronstedts frågelista från 1790 jämte de inkomna svaren från Hälsingland i Lantbruksakademiens arkiv. Materialet hade aldrig kommit till användning på det sätt som Cronstedt hade tänkt sig.

Bringéus publicerade 1960 ”sockenbeskrivningarna” från Hälsingland i Kungliga Gustav Adolfs Akademiens Acta-serie. En ingående redogörelse för frågelistans bakgrund och tillkomst finns med i bokens efterskrift.

Medan materialet från Hälsingland blev outnyttjat av Cronstedt hade den kände köpmannen och topografen Abraham Hülphers fått använda svaren från Gästrikland för den landskapsbeskrivning som han var i färd med att utarbeta och som utkom 1793. Svaren från Gästrikland på Cronstedts frågelista ingår bland Hülphers efterlämnade papper i f.d. Stifts- och landsbiblioteket i Västerås.

Eftersom Hülphers bara använde sig av en del av uppgifterna har Bringéus nu publicerat hela svarmaterialet från socknarna i Gästrikland, enligt samma metod och principer som när han 1960 publicerade hälsingematerialet. Resultatet har blivit en intressant och illustrativ materialredovisning i en tilltalande liten skrift.

Göran Hedlund, Lund